

MAKTABDA YUQORI SINF O‘QUVCHILARI ORASIDA SOG‘LOM PSIXOLOGIK MUHIT VA AXLOQIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Sharifzoda Raximbek

Jizzax viloyati Mirzacho‘l tumani 7-sonli

umumta’lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Axloqiy tarbiyaning asosiy vazifasi maktab yoshidagi o‘quvchilarini zamonaviy turmush tarziga mos keladigan axloqiy ongni, barqaror axloqiy xulq-atvor va axloqiy tuyg‘ularni shakllantirish, har bir shaxsning faol hayotiy pozitsiyasini, o‘z xatti-harakatlarida rahbarlik qilish odatini shakllantirishdan iborat.

Kalit so‘zlar: axloqiy tarbiya, shaxs, xulq-atvor, ong, axloq, munosabat, korreksiya, agressiya

KIRISH

Axloqiy tarbiyaning asosiy vazifasi maktab yoshidagi o‘quvchilarini zamonaviy turmush tarziga mos keladigan axloqiy ongni, barqaror axloqiy xulq-atvor va axloqiy tuyg‘ularni shakllantirish, har bir shaxsning faol hayotiy pozitsiyasini, o‘z xatti-harakatlarida rahbarlik qilish odatini shakllantirishdan iborat.

Pedagogika axloqiy tarbiya sohasida axloqiy ong va axloqiy xulq kabi pedagogik tushunchalarni ajratadi. Insonning shaxsiy tajribasi orqali singan, tarixan shakllangan va doimiy yangilanib turadigan bilimlar tizimi inson ongining mazmunini tashkil etadi. Ongning o‘ziga xos xususiyatlaridan biri uning o‘z nomi bilan atrofdagi olam (ong) haqidagi bilimlar majmuasi sifatida berilgan. Bilimsiz ong bo‘lmaydi. “Ongning mavjudligi va u uchun biror narsaning mavjudligi bilimdir”. Ijtimoiy tajriba jamoat axloqiy ongida o‘z aksini topadi: axloqiy g‘oyalar, nazariyalar, tushunchalar kishilarning faoliyat va muloqot jarayonida rivojlanadigan real munosabatlarini aks ettiradi. E’tiqod - axloqiy ong shakllanishining eng yuqori darajasi. Ular shaxsning harakatlari, harakatlarining

tartibga soluvchisiga aylanadi. Shaxsning axloqiy barqarorligi ularga boʻliq. Ishontirish axloqiy tushunchalar tizimini kuchli oʻzlashtirish, axloqiy tuygʻularni rivojlantirish, xatti-harakatlar va munosabatlar tajribasini umumlashtirish bilan tavsiflanadi.

Axloqiy gʻoyalar va tushunchalarni oʻzlashtirish uzoq va murakkab jarayondir. Oʻquvchilar axloqiy tushunchalarni oʻzlashtirishdan, birinchi navbatda, taqdimot darajasida uning mazmunini toʻliq oʻzlashtirishgacha boʻlgan uzoq yoʻlni bosib oʻtadilar. Tajribaning kengayishi, bir tomondan ijtimoiy koʻnikmalar, bir tomondan bilimlarning toʻplanishi, katta maktab yoshidagi bolalarning ijtimoiy pozitsion rolining kengayishi axloqiy gʻoyalarini yanada chuqurlashtirish va farqlashga olib keladi, boshqa tomondan, ularni umumiy axloqiy tushunchalarga (doʻstlik, doʻstlik haqida) yaqinlashtirishga olib keladi. kattalarni hurmat qilish, muloqot jarayonlarida va hokazo). Rivojlanayotgan axloqiy gʻoyalar bolalarning xulq-atvorida, ularning boshqalarga munosabatini tartibga soluvchi rol oʻynay boshlaydi[2].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Oʻquvchi ongida axloqiy hayotning baʼzi bir hodisasining tasviri nafaqat ushbu voqea sodir boʻlgan davrda paydo boʻlishi mumkin. Bola oʻz doʻstining bir paytlar kuzatgan u yoki bu harakatini qayta yaratishi, yana “koʻrishi” mumkin. Bundan tashqari, u muayyan vaziyatlarda oʻz harakatini tasavvur qila oladi. Bunday holda, vakolatlar qoʻllaniladi. Spirkinning fikriga koʻra, tasavvurlarda “ong birinchi marta oʻzining bevosita manbasidan ajralib chiqadi va nisbatan mustaqil subʼektiv hodisa sifatida mavjud boʻla boshlaydi”

Oʻquvchilarning axloqiy ongi va xulq-atvori birlikda shakllanadi - bu pedagogikaning asosiy ajralmas tamoyilidir. Maktab yoshidagi oʻquvchilarda kattalar va tengdoshlar bilan munosabatlarda yangi xususiyatlar paydo boʻladi. Maktab yoshidagi oʻquvchilar kattalar bilan mazmunli muloqotga faol qiziqish bildiradilar. Voyaga yetgan bolaning obroʻsi, uning qadr-qimmatini xulq-atvorda jiddiy rol oʻynashda davom etmoqda. Mustaqillik va xulq-atvorni anglashning oʻsishi oʻrganilgan axloqiy meʼyorlar boʻyicha harakatlarda rahbarlik qilish qobiliyatini rivojlantirishga olib keladi va oʻquvchida oʻz

o‘rnini topishga intilish ya’ni o‘z “Men”ini shakllanishiga olib keladi. U shu ijtimoiylik bilan uzviy bog‘liq jarayonda axloqan hamda ma’nan shakllanishida davom etadi.

Katta maktabgacha yoshdagi o‘quvchining harakatlarini belgilay boshlaydigan ichki “axloqiy hokimiyatlar” paydo bo‘ladi. Bunda o‘quvchilar o‘z tengdoshlari bilan turli xil faoliyatda faol muloqot qilish istagini namoyon etadilar, buning natijasida “o‘quvchilar jamiyati” shakllanadi. Bu jamoaviy munosabatlarni rivojlantirish uchun muayyan shart-sharoitlarni yaratadi. Tengdoshlar bilan mazmunli muloqot katta yoshdagi maktab o‘quvchisining shaxsini to‘laqonli shakllantirishda muhim omil bo‘ladi. Jamoa faoliyatda (o‘yin, vaziyat, muloqot) katta yoshli o‘quvchilar jamoaviy rejalashtirish ko‘nikmalarini egallaydilar, o‘z harakatlarini muvofiqlashtirishni, nizolarni adolatli hal qilishni va umumiy natijalarga erishishni o‘rganadilar.

Bularning barchasi axloqiy tajribani to‘plashga yordam beradi. Katta yoshdagi maktab o‘quvchilarni axloqiy tarbiyalashda ta’lim faoliyati muhim rol o‘ynaydi. Dars jarayonida ular tarbiyaviy xulq-atvor qoidalarini o‘zlashtiradilar, ularda maqsadlilik, mas’uliyat, irodalilik fazilatlari shakllanadi.

Makarenko o‘quvchilarni axloq nazariyasi bilan qurollantirish kerak, deb hisoblab, katta ahamiyat berdi. Shu bilan birga, u to‘g‘ri xulq-atvor odatini tarbiyalash ongni tarbiyalashdan ko‘ra ancha qiyin ekanligini ta’kidladi. Axloqiy xulq-atvorni tarbiyalash - axloqiy xatti-harakatlar va axloqiy odatlarni shakllantirishdan boshlanadi. Harakat insonning atrofdagi voqelikka munosabatini tavsiflaydi.

Axloqiy xatti-harakatlarni uyg‘otish uchun tegishli shart-sharoitlarni yaratish, o‘quvchilar hayotini ma’lum bir tarzda tashkil etish kerak. Axloqiy odat - axloqiy ishlarni bajarishga bo‘lgan ehtiyojni talab qiladigan huquqiy va umuminsoniy normalarga asoslanadi. Odatlar yotoqxon qoidalariga, xulq-atvor madaniyatiga, tartib-intizomga asoslangan bo‘lsa, oddiy bo‘lishi mumkin va o‘quvchida muayyan ahamiyatga ega bo‘lgan faoliyatni amalga oshirishga ehtiyoj va tayyorlikni yuzaga keltirganda murakkab bo‘lishi mumkin. Odatning muvaffaqiyatli shakllanishi uchun o‘quvchilar harakatga undaydigan motivlar ularning ko‘z o‘ngida muhim bo‘lishi, o‘quvchilar o‘rtasida harakatlarni

bajarishga munosabat hissiy jihatdan ijobiy bo'lishi va agar kerak bo'lsa, o'quvchilar natijalarga erishish uchun ma'lum iroda harakatlarini ko'rsatishga qodir.

Axloqiy tarbiya faqat umuminsoniy axloq me'yorlariga mos keladigan, bolaning butun hayotini ularning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etuvchi pedagogik jarayon sifatida samarali amalga oshiriladi. Yaxlit jarayonning natijasi bu uning ongi, axloqiy tuyg'ulari, vijdoni, irodaviy xususiyatlari, ko'nikmalari, odatlari, ijtimoiy qimmatli xulq-atvorining birligida axloqiy jihatdan yaxlit shaxsni shakllantirishiga asos bo'la oladi. Axloqiy tarbiyaning asosiy kategoriyasi, B.T.Lixachevning fikricha, axloqiy tuyg'u tushunchasi - doimiy hissiy emotsiyasi, tajriba, haqiqiy axloqiy munosabatlar va o'zaro ta'siridir,. Axloqiy me'yorlar faqat o'quvchilar hissiy o'zlashtirilishi tufayli sub'ektiv axloqqa aylanadi.

Axloqiy tuyg'uni asosiy tamoyil sifatida baholash axloqiy ongni e'tiborsiz qoldirishni anglatmaydi. Axloqiy ongni rivojlantirish axloqiy tamoyillarni, me'yorlarni bilishni va shu bilan birga jamiyatdagi axloqiy mavqeini, axloqiy holatini, his-tuyg'ularini, axloqiy ongning his-tuyg'ularini doimiy ravishda anglash va tushunishni o'z ichiga oladi - o'quvchining axloqiy ongini aks ettirishning faol jarayon hisoblanadi. Axloqiy ongni rivojlantirishning sub'ektiv harakatlantiruvchi kuchi axloqiy tafakkur - axloqiy faktlarni, munosabatlarni, vaziyatlarni doimiy ravishda to'plash va tushunish jarayoni, ularni tahlil qilish, baholash, axloqiy qarorlar qabul qilish, mas'uliyatli tanlovdir. Axloqiy tuyg'ular, ong va tafakkur, irodaviy xislatlarni namoyon bo'lishining asosi rag'batidir. Axloqiy iroda va ijtimoiylikka ijobiy munosabatdan tashqarida o'quvchining haqiqiy axloqi namoyon bo'lmaydi. Shaxsning axloqiy xulq-atvori quyidagi ketma-ketlikka ega: hayotiy vaziyat - tajriba - vaziyat va motivlarni tushunish - tanlov va qaror - rag'batlantirish - jarayon.

Bolalar ko'pincha vaziyatni chuqur tushunishga moyil emaslar, bu ularni tasodifiy qarorlar qabul qilishga olib keladi.

Xulq-atvorni tanlash ularni o'rab olgan ijtimoiy psixologik muhit, tasodifiy tashqi ta'sirlar, ommaviy sevimli mashg'ulotlar, impulsiv rag'batlantirishlar ta'siri ostida amalga oshiriladi. Motivlarning beqarorligi vaziyatga hamroh bo'lgan his-tuyg'ular harakatining

kuchli yoki kuchsizligi bilan belgilanadi, masalan, qoʻrquv, bu bolani ongli ravishda tanlash va ixtiyoriy harakatni amalga oshirish imkoniyatidan mahrum qiladi. Oʻquvchilarda erkin axloqiy irodaviy xususiyatlarini tarbiyalashning maʼnosi - ularni oʻz-oʻzini nazorat qilishga oʻrgatish, ichki erkinlikka erishishga, mustaqil fikrga ega boʻlishda yordam berish, axloqiy tuygʻu va eʼtiqodga mos ravishda bukilmasdan harakat qilish qatʼiyati, jamiyatda kundalik munosabatlarda axloqiy meʼyorlarni oʻrnatishdir.

Shaxsning axloqi axloqiy tamoyillarga ongli ravishda amal qilishda va axloqiy xulq-atvorning odatiy shakllarida namoyon boʻladi. Axloqiy tarbiyaning boshlangʻich darajasi, deyarli ichki nazoratsiz, xatti-harakatlarning ongsiz impulsar va tashqi taʼsirlarga bogʻliqligi bilan tavsiflanadi. Asta-sekin psixikaning hissiy ongsiz sohasi orqali odatlar va xatti-harakatlarning odatiy shakllari shakllanadi. Rivojlanishning ushbu darajasida odatlar, odatiy harakatlarni kuchaytirish tufayli xatti-harakatlar ustidan qandaydir oʻzini oʻzi nazorat qilish imkoniyati mavjud. Odatiy xulq-atvor asosida, maqsadli pedagogik taʼsir natijasida bolada axloqiy tafakkur rivojlanadi.

U bilan birgalikda va uning yordami bilan axloqiy tuygʻular asosida ong va iroda, axloq, halollik, rostgoʻylik, adolatlilik, mehnatsevarlik, intizom, kollektivizm shakllanadi. Shaxsning bu xossalari va fazilatlarini ijtimoiy munosabatlar tizimida oʻquvchining dunyo bilan faol oʻzaro taʼsiri natijasida yuzaga keladigan psixologik oʻzgarishlarni ifodalaydi. Ular oʻquvchi tomonidan ushbu munosabatlarda doimiy ravishda namoyon boʻladi, oʻquvchining xarakter xususiyatlari, shaxsiy ijtimoiy hayotida, odatlar va odatiy xatti-harakatlar shakllarida tan olinadi, mustahkamlanadi. Axloqiy xulq-atvorning eng yuqori darajasi - bu inqiroz va ekstremal vaziyatlarda ongli ravishda oʻzini tuta bilish, qatʼiylikni saqlash, axloqiy eʼtiqodlarga, meʼyorlarda sodiqlikda namoyon boʻladi.

Oʻquvchilar uchun bunday holatlar axloqiy rivojlanishida doimo paydo boʻladi va takomillashib, yuksalib boradi. Shaxsning axloqiy shakllanishining mohiyati bolaning tashqi va ichki qarama-qarshiliklarni yengib oʻtishidadir. Nafs va burch, ezgulik va yovuzlik, mehr va shafqatsizlik, muhabbat va nafrat, haqiqat va yolgʻon, xudbinlik va jamoaviylik oʻrtasidagi axloqiy tanlovlarning cheksiz oqimida xarakter xususiyatlari va axloqiy fazilatlar shakllanadi.

Axloqiy tarbiya axloqiy me'yorlarga moslashish va xulq-atvor odatlarini o'ylamasdan rivojlantirish emas. Bu munosabatlar, o'zaro ta'sirlar, faoliyat, muloqot va qarama-qarshiliklarni bartaraf etishning faol hayotiy jarayoni.

Bu doimiy va tizimli qarorlar, axloqiy me'yorlar foydasiga ixtiyoriy harakatlarni tanlash, o'zini o'zi baholash va ularga muvofiq o'zini o'zi boshqarish jarayonidir. Shunday qilib, axloqiy tarbiyaning pedagogik jarayoni - bu o'quvchilarning hayotiy pozitsiyaga ega bo'lishi, qarama-qarshiliklari, muammolari, tanlovlari, ziddiyatlari va to'qnashuvlarini bartaraf etish va ma'lum bir huquqiy va ijtimoiylik darajasida hal qilish uchun tashkil etishdir.

Pedagogning say-harakatlari qarama-qarshiliklarni o'quvchilar bilan birgalikda mohirona hal qilishga va bu jarayonda ularni psixologik jihatdan va individual axloqiy tuyg'ularini, ongi, odatlari, axloqiy xulq-atvorini rivojlantirishga qaratilishi kerak. Axloqiy tarbiya jarayonining o'ziga xosligi uning mazmuni - jamiyat axloqi, har bir o'quvchining individual psixologik xususiyatlari, ongi va xulq-atvoriga ijtimoiy axloqiy normalarini joriy etish zarurati bilan ham bog'liq.

Axloqiy tarbiya jarayonining murakkabligi shundaki, uni tashkil qilish bir vaqtning o'zida o'quvchilarning butun hayotini, ularning barcha faoliyati va munosabatlarini tashkil qiladi, ularni ongli ravishda amalga oshirish jarayonida amalga oshiriladi va axloqiy tarbiya taraqqiy etishda davom etadi.

Axloqiy tarbiya jarayoni o'qituvchining tarbiyaviy ta'sirlarning samaradorligi haqida fikr-mulohazalariga ega bo'lganda va bu ma'lumotlarni pedagogik faoliyatning har bir yangi bosqichida hisobga olgan holda samarali bo'ladi.

Pedagog bunday ma'lumotlarni faqat hayotdan, ta'lim jarayondagi munosabatlardan va faoliyat amaliyotida kundalik o'rganishdan oladi. Axloqiy tarbiya jarayoniga ilmiy asoslangan munosabat o'quvchilar faoliyatining, har qanday hayotiy munosabatlarning axloqiy tomonini ko'rish, ta'kidlash va undan samarali foydalanish qobiliyatidan iborat. Bunday holda, o'qituvchi axloqiy tarbiyani samarali boshqarish uchun haqiqiy

imkoniyatga ega bo'lib, uni bolalarni tarbiyalashning yaxlit jarayonining ajralmas qismiga aylantiradi.

Shunday qilib, axloqiy tarbiya va xulq-atvor madaniyatini shakllantirishning nazariy jihatlarini ko'rib chiqib, biz shunday xulosaga keldikki, shaxsning axloqiy shakllanishi muammosi juda uzoq davrlar davomida mavjud bo'lib, bu sohada ko'plab kashfiyotlar qilingan. Axloqiy tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari va tashkil etishdagi qiyinchiliklari bor, ammo zarur psixologik va pedagogik bilimlarni o'zlashtirgan holda, kattalar o'quvchiga ta'sir o'tkazishga va axloqiy g'oyalar va xulq-atvor madaniyatini maqsadli ravishda shakllantirishga qodir.

Zamonaviy ta'lim amaliyoti tomonidan qabul qilingan kompleks rivojlanish dasturlarini tahlil qilib, shuni xulosa qilishimiz mumkinki, "Axloqiy tarbiya" bo'limi faqat an'anaviy prognoz qilingan. Boshqa murakkab dasturlarda axloqiy tarbiya yo'nalishining mazmuni ba'zi bo'limlarda parcha kiritilgan. Shunday qilib, axloqiy madaniyatni shakllantirish vazifalari "Jamoaviy rivojlanish" va "Ijtimoiy rivojlanish" bo'limlarida hal qilingan. Katta maktab yoshdagi o'quvchining shaxsiy madaniyati asoslarini shakllantirishning maqsad va vazifalariga yo'naltirilgan normativ hujjatlar mazmunini tahlil qilish asosida va maqsadlarni, birinchidan, zamonaviy ta'lim dasturlarida taqdim etilgan. Shunday qilib, o'quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish bo'yicha muayyan ish tizimining dasturlari mazmunida yo'qligi bolalarning xatti-harakatlarini ongli ravishda nazorat qila olishi bilan tavsiflangan sezgir davrga olib kelishi mumkin va ularning axloqiy tuyg'ulari boshqa motivlarga qaraganda ko'proq harakatlantiruvchi kuchga ega bo'lib, o'qituvchilar e'tiboridan chetda qolishi mumkin.

XULOSA

O'quvchilarda axloqiy tarbiyani shakllantirish ob'ektiv hayot sharoitlari, ta'lim va tarbiya ta'siri ostida, turli xil faoliyat jarayonida, umuminsoniy madaniyatni o'zlashtirishda sodir bo'ladi va pedagogikaning yaxlit jarayoni sifatida samarali amalga oshiriladi. Umuminsoniy axloq normalari, o'quvchining butun hayotini ularning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish. Demak, tarbiyaviy ishlar

axloqiy g‘oyalarni o‘z ichiga olishi va turli va samarali shakllarda, mazmunli va kerakli hissiy boylik bilan olib borilishi kerak. O‘quv va ijtimoiy faoliyatining g‘oyaviy-axloqiy mazmunining boyligi, darsdan tashqari mashg‘ulotlarning rang-barangligi, oiladagi turmush tarzi bolalar axloqini shakllantirishning eng muhim manbalari hisoblanadi. Ta’lim oldiga qo‘yilgan vazifalarni hal qilish jarayonida katta maktab yoshidagi o‘quvchilarni axloqiy tarbiyalash shakllari, mazmuni va imkoniyatlari o‘rganildi.

Biz axloqiy g‘oyalar va xatti-harakatlarning muvaffaqiyatli shakllanishi uchun quyidagilar zarur degan xulosaga keldik: axloqiy tarbiyaning psixologik-pedagogik jarayon sifatidagi mohiyatini to‘liq anglash; axloqni shakllantirish “mexanizmlari”ni bilish; xulq-atvor madaniyatini shakllantirish bo‘yicha ishlarni rejalashtirish, axloqiy

tarbiyaning yo‘l va vositalarini ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq eta olish; Axloqiy tarbiyada ijobiy axloqiy tajriba hal qiluvchi ro‘l o‘ynaydi, bu o‘quvchilarning muloqoti va birgalikdagi faoliyati to‘planishi uchun alohida ahamiyatga ega. Ammo tajriba faqat xatti-harakat yuqori maqsadlar uchun amalga oshirilganda maqsadga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Bure R.S., Ostrovskaya L.F. O‘qituvchi va bolalar / R.S. Bure. - M., 1997.- 143 b.
2. Mavlanova R., Voxidova N., Raxmonqulova N. Pedagogika nazariyasi va tarixi Toshkent-2010. 318 b.
3. Ibragimov X., Abdullayeva Sh. Pedagogika nazariyasi. Toshkent-2008.
4. Ivanova T. Nutq madaniyatini tarbiyalash. // Maktabgacha ta'lim. - 1988 yil - 12son. - B. 6-12.
5. internet materiallari